

EXERCITIËS

Gesprek over architectuuronderwijs met Joost Meuwissen en Carel Weeber Een interview

HET GEWONE BOUWEN

CW: Ik vind dat men in Nederland niet in staat is een bepaalde bouwtraditie voort te zetten. Het bouwen verandert voortdurend. Een grote dynamiek, waardoor iedere tien jaar iets anders te beleven is. Elders in de wereld zie je aan de ene kant een enorme productie van gebouwen die gewoon gebouwen zijn. Die worden nergens gepubliceerd, maar staan er gewoon. Daarnaast zie je een productie waar wij naar gaan kijken. In Nederland wordt alles wat zich in het experimentele gebied van de architectuur afspeelt vrij snel doorgesluist naar de grote productie. Het is merkwaardig dat een bouwtraditie gebaseerd op de 19e eeuw, zoals in het werk van Van der Steur of Evers, verdwenen is. Deze is verdrongen door enerzijds de Delftse School en anderzijds de Moderne Beweging, waarvan het Rietveld-Schröderhuis als hoogtepunt opgevat wordt, overigens geen gebouw maar een meubelstuk. Een buitengewoon experiment wordt gezien als architectuur. Dat vind ik een kwetsbare lijn. We tuimelen van de ene beweging naar de andere. De mogelijkheid om gewoon gebouwen te produceren is nauwelijks aanwezig en wordt ook nauwelijks gewaardeerd. In andere landen is de moderne architectuur gefundeerd in de bouwproductie én het ontwerpen. Dit is hier nooit goed van de grond gekomen. Nederland mist een 19e eeuw. Daarom is Delft een instabiele opleiding gebleken. In plaats van studenten bouwen te leren wordt het experiment van ze verwacht.

Ik denk dat bijna iedere architectuurstudent worstelt met de vraag hoe hij beroemd wordt. Dat is een idiote vraag. Toch wordt hij in die sfeer opgevoed. Tot het einde toe wordt de artistieke opvoeding. De meeste studenten hebben daar niet zoveel aan. Het is wel leuk om te weten in welke culturele context het bouwen zich bevindt, maar om gebouwen te leren ontwerpen is het niet meer dan een aardigheid, niet essentieel. De nadruk op de artistieke belemmert het leren van een metier, het ontwerpen van gebouwen. Studenten lopen met de frustratie rond dat zij niet kunnen tekenen wat zij zouden willen tekenen.

Ik verbaas mij over de centrale positie die sommige gebouwen in het onderwijs innemen waarvan ik vind dat het, bouwkundig gezien, slechte gebouwen zijn. Er bestaat een merkwaardige voorliefde voor gebouwen die instorten. Het sanatorium van Duiker en het weeshuis van Van Eyck bijvoorbeeld. Ik denk dat dit voor het merendeel van de studenten onvruchtbaar is, tenzij die gebouwen geplaatst worden in de gebouwenproductie van die

tijd en daarvoor. Laat maar zien wat een gebouw van Duiker betekent naast een gebouw van De Bazel uit dezelfde tijd; wat de bouwkundige kwaliteiten zijn, wat de architectonische thema's waren en wat de maatschappelijke contexten. Voor het onderwijs op de grote scholen is de stabiele factor van groot belang. De kleine scholen, bijvoorbeeld de post-academiale opleidingen, zouden zich met meer begrip en diepgang op het experiment kunnen richten. Dat is wat ik mij van het Durand-instituut, nu Berlage, heb voorgesteld.

ONDERWIJSMODELLEN; HET WRIKKEN AAN DE REALITEIT

OASE: Bij de voorbereiding van dit nummer viel ons op dat in het onderwijs fragmenten van verschillende opvattingen, zowel over een pragmatische praktijk als over een culturele praktijk naast elkaar aanwezig zijn. Het lijkt ons van belang dat de verschillen tussen de opvattingen helder naar voren komen en dat de begripsvorming binnen die opvattingen duidelijk is. Je zou een opleiding kunnen voorstellen die deze verschillen tot uitgangspunt neemt.

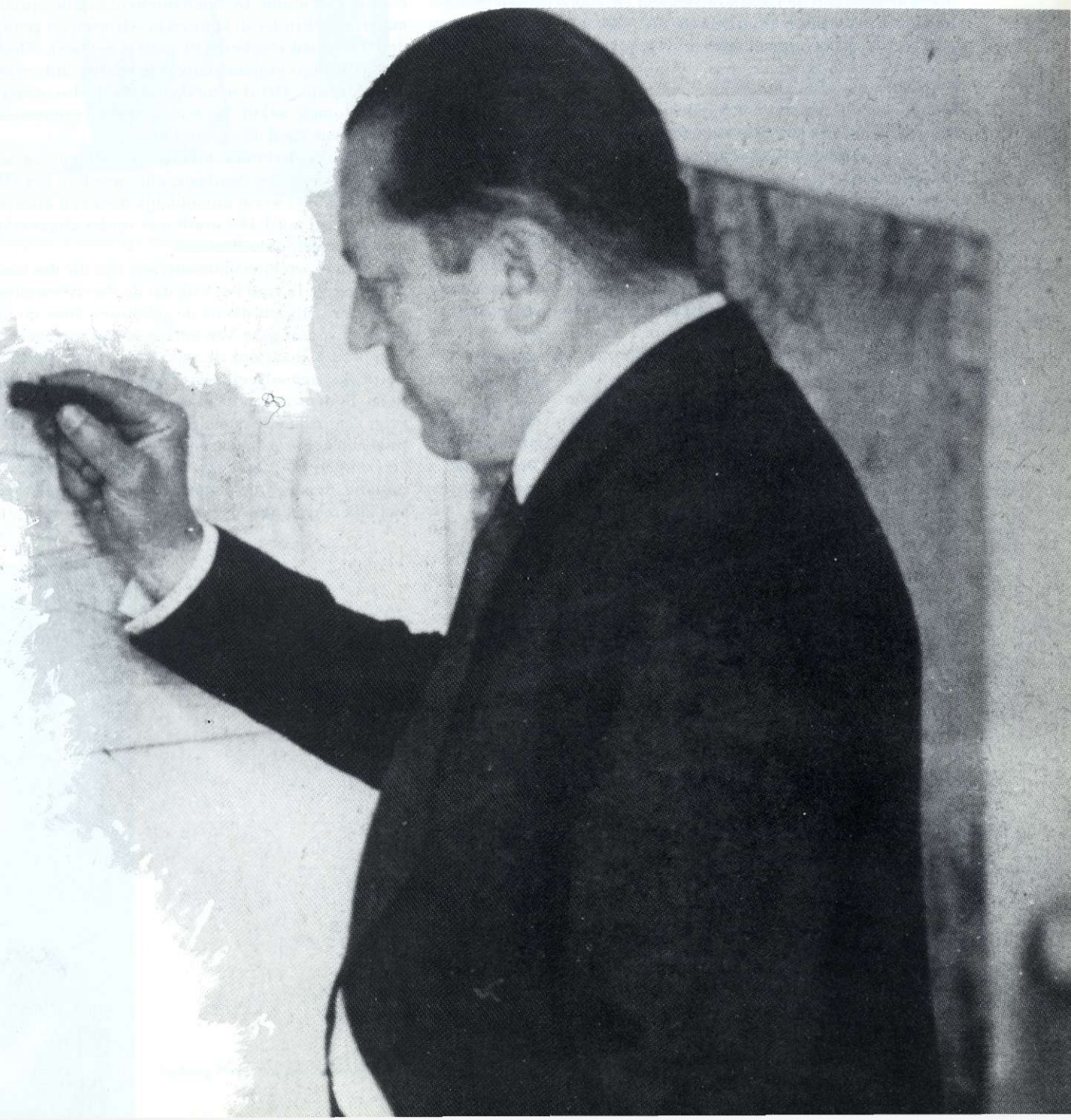
Joost Meuwissen: architect, theoreticus, docent architectuur aan TU-Eindhoven en diverse academies, redacteur van het tijdschrift *Wiederhall*, promoveerde onlangs in de wetenschap der bouwkunde op het proefschrift 'Architectuur als oude wetenschap'.

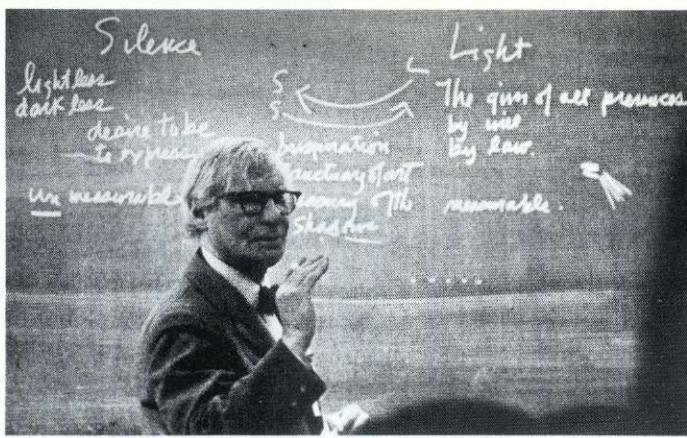
Carel Weeber: architect, hoogleraar architectonisch ontwerpen TU-Delft en initiatiefnemer Durand-instituut.

Dit gesprek vond plaats ten burele van de ArchitectenCie te Amsterdam, 10 oktober 1988.

JM: Ja, wat ik echter bezwaarlijk vind is dat de pragmatiek van het bouwen vaak direct in het onderwijs vertaald wordt en dat de begripsvorming, de theorie, daarvan los gezien wordt als een soort versiering. Ik vind dat juist de theorievorming in de pragmatiek belangrijk is. Theorie is niet een soort meerwaarde. Van belang is de vraag naar de mate waarin problemen gezien worden en hoe ze geformuleerd worden. Dat noem ik problematiserend te werk gaan. De vraag is dan in welke context maakt de architect een ontwerp voor een gebouw en hoe wordt deze context geïnterpreteerd. In de moderne architectuur kon deze context beperkt worden geformuleerd, omdat er architectengroeperingen waren rond een gemeenschappelijk programma, omdat er regelgeving was en omdat er een duidelijke reflectie op de stedelijke planning was. Dit soort contextuele gegevens ontbreken nu. Architecten moeten nu per opdracht een context bepalen om enigszins succesvol te zijn. Deze context moet wijder geformuleerd worden. Het ontwerp moet meer problemen oplossen als in de jaren vijftig het geval was.

Ludwig Mies van der Rohe, Berlijn ca. 1927

Louis Kahn, Zürich 1969

CW: Je gaat nu uit van de huidige situatie. Daar kun je toch geen onderwijs op baseren?

JM: De huidige situatie is wel belangrijk. Vroeger kon je bijvoorbeeld iemand aan de hand van Wenken en Voorschriften duidelijk maken wat sociale woningbouw was. Het woningontwerp kon daardoor beperkt opgevat worden. Het was niet nodig om in het onderwijs het programma voor woningbouw aan de orde te stellen, omdat dit al aanwezig was.

CW: Ik denk dat er een veel impliciter stelsel van regels is. Dat stelsel lijkt mij van groter belang dan de op lokale problematiek gerichte regelgeving zoals Wenken en Voorschriften. Het ontwerpproces is niet wezenlijk anders wanneer je hier sociale woningbouw ontwerpt of in Zuid-Italië. Sterker nog, ik denk dat het voor het ontwerpproces niet zoveel uitmaakt welk programma van eisen aan de ontwerpogave ten grondslag ligt. In Delft is het functionalisme echter zodanig ingesleten dat iedereen denkt dat een programma van eisen nodig is om te kunnen ontwerpen. Het gevolg is dat in Delft geen theorie van de architectuur bestaat.

JM: In vrijwel alle gevallen is architectuuronderwijs gebaseerd op simulaties. Een denkbeeldige situatie in de praktijk wordt nagebootst. Dit wordt echter nooit uitgesproken.

CW: Het merkwaardige is dan wel dat binnen zo'n simulatiemodel de bouwkostenproblematiek, de Wenken en Voorschriften, de Bouwverordening e.d. nauwelijks een rol spelen. In Delft wordt gezegd dat het de creativiteit belemmert. Uiteindelijk simuleer je dus niets anders dan een vrije interpretatie van een opdracht in de praktijk.

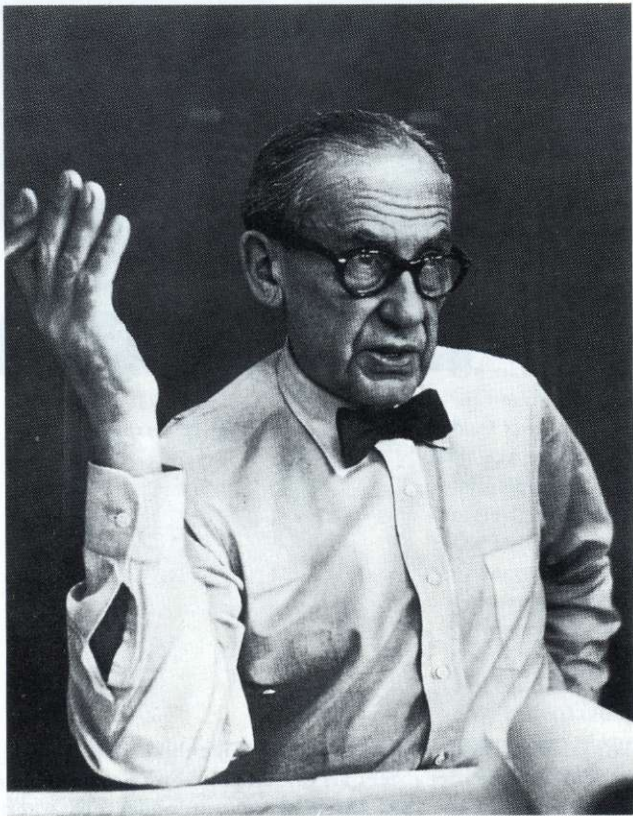
Zoals ik al zei draait het in Delft vooral om het programma van eisen. Hoewel het programma als zodanig geen ontwerp oplevert. Er bestaat blijkbaar een kennis waarmee je als het ware kunt voorspellen dat in die vorm van ruimtelijke organisatie dat programma past. De ontworpen ruimtelijke organisatie is dan een variant op reeds bekende ruimtelijke organisaties. Iedereen tekent bijvoorbeeld automatisch gangen met kamertjes of trappenhuisen met verdiepingen, zonder dat dit in het programma staat. Bepaalde schema's lenen zich dus om bepaalde programma's op te lossen. Het aantal bruikbare schema's blijkt beperkt te zijn. Ik denk dat je alles kunt terugvoeren op misschien tien schema's, waarmee je elk programma kunt oplossen. Die schema's moet je in je hoofd hebben. Dat zijn schema's van waaruit je gaat ontwerpen. Ik vind dat dit veel te weinig aandacht krijgt in Delft. Met name in het begin van de studie zou je studenten op die schema's moeten wijzen, nog los van programma's. Hoe kun je überhaupt een gebouw organiseren? Je kunt het omdraaien, wanneer je een plattegrond van een gebouw bekijkt weet je nog niet wat voor soort gebouw het is. In de archeologie kan men de functie van een gebouw meestal pas bepalen als de potten en pannen gevonden zijn.

In het huidige onderwijs wordt de kennis van gebouwen nauwelijks bijgebracht. Er wordt van de student verlangd dat hij het zelf uitvindt. Uiteindelijk blijkt dat het wel meevalt, omdat er blijkbaar een intuïtief idee over gebouwen bestaat. Die intuïtieve kennis is echter onvoldoende gesystematiseerd. Daardoor wordt het ontwerpen erg omslachtig. De nadruk ligt nu vooral op het beeldmateriaal. Je wordt gebombardeerd met plaatjes van architectuur, maar daarmee leer je niet hoe het gebouw in elkaar zit. **OASE:** Het gebruik van beeldmateriaal behoort ook tot de kennis van gebouwen. De hoedanigheid van de opstanden, het materiaalgebruik e.d. kunnen beschreven en geanalyseerd worden. Een goed voorbeeld hiervan is het boek 'Kleur en Architectuur'. Dit soort gesystematiseerde kennis ontbreekt volledig in het onderwijs. Het is opmerkelijk dat de discussie rond typologie en morfologie wel uit het buitenland overgenomen wordt, maar de discussie rond de opstand niet.

CW: Ja, in Nederland is theorievorming buitengewoon lastig. Theorie wordt snel theologie, alles wordt in het ideologisch vlak getrokken. Het wordt onmiddellijk door een andere partij de grond in geboord. Het wordt niet verder uitgewerkt. Nederland is wat dat betreft onvruchtbaar.

JM: Binnen architectuuronderwijs zijn die discussies wel een voorwaarde. Ik vind het leuk dat de theorievorming geformuleerd wordt als iets dat na de gebouwen komt en niet als iets wat daaraan vooraf gaat. Van belang is dan niet meer alleen het ontwerpproces, maar ook de wijze waarop architectonisch materiaal wordt gesystematiseerd. Daarover bestaan ontzettend veel theorieën. Ik denk dat in het onderwijs niet zozeer van belang is dat je uit een bepaalde typologische reeks van architectonisch materiaal een keuze maakt, maar dat je duidelijk maakt wat die keus betekent en hoe die reeks is samengesteld. Dat geldt voor de opstand, de kleur, de plattegrond en de relatie van het gebouw met zijn omgeving.

Walter Gropius, Cambridge Massachusetts ca. 1950

De schema's van architectonisch materiaal uit het verleden moet iedereen in zijn hoofd hebben en veel onderwijs moet daarop gericht zijn. Je kunt je afvragen wat de aard van de schema's is. In een typologische reeks is vaak sprake van eenzelfde soort plattegrondoplossingen. De oplossingen zijn op dat mentaal vlak nog aanpasbaar. De gang kan 2 m. of 3 m. breed zijn. Belangrijk is ook dat het een ander ontwerpproces is dan van schets naar bestektekening. Het gaat erom dat je studenten leert om hun plannen op het vlak van de schema's eenvoudig weer te geven. Dat is iets wat nu absoluut niet gebeurt. Die tekening speelt in het ontwerpproces nauwelijks een rol. Een schema wordt ook vaak achteraf gemaakt, terwijl je het ook vooraf zou kunnen doen. Daarin speelt theorie een geweldige rol.

Een belangrijk probleem binnen de architectuur is de oordeelsvorming. In de praktijk komt dit aan de orde bij opdrachtverlening of bij het jureren van prijsvragen, in het onderwijs wanneer een docent een cijfer moet geven. De oordeelsvorming is een zeer onderontwikkeld gebied. Na de impliciete oordeelsvorming van het functionalisme is er heel lang gezegd dat alles kan. Dat is niet zo. Het ene gebouw is beter dan het andere. Het belang van theorie is dat, wanneer je iets als goed beoordeelt, je kunt aangeven waar dat mee te maken heeft. Dat kan zowel in het onderwijs als in de architectuurkritiek gebeuren. Daarin spelen de schema's een grote rol.

Het betekent dat je voor het onderwijs bepaalde doelstellingen formuleert die buiten het onderwijs liggen. Doelstellingen zijn een ijkpunt om te kunnen meten. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat een doelstelling niet gehaald wordt, maar dat kan ook van belang zijn.

CW: Je zou op basis van bestaand architectonisch materiaal, via analyse, de thematiek die in een bepaald ontwerp aan de orde is geweest kunnen blootleggen. Die thema's zou je in het onderwijs naar doelstellingen kunnen vertalen. Iedere oefening zou zo'n doelstelling moeten hebben. Een opgave met een bepaald programma heeft bijvoorbeeld als doelstelling de problematiek van de asymmetrische as. In het ontwerp moet dat thema vervolgens uitgewerkt zijn. Daarmee bouw je kennis op.

Na verloop van tijd wordt de kennis van de architectuur door de student verwerkt en kan hij naar eigen inzicht een combinatie van thema's kiezen. Hij kent de thema's, kent de problematiek en kent het materiaal en met die kennis kan hij interpreteren. Misschien ontdekt hij ooit zelf een thema.

JM: Ik denk dat de interpretatie van de opgave in de praktijk ook belangrijk is. De doelstellingen van een ontwerp zullen veel meer afhangen van de context. Als je een architectuurmuseum moet ontwerpen heeft de doelstelling niet alleen betrekking op het architectonisch materiaal, maar ook op de instantie die de architect kiest. Het gaat bijvoorbeeld niet alleen om je eigen interpretatie van het programma van eisen, maar ook om de verwachting hoe het bestuur van zo'n instituut het programma zal interpreteren. Je zou dan kunnen beslissen om niet één grote hal te maken, maar om de verschillende functies van dat instituut in verschillende gebouwwormen onder te brengen. Dat leidt tot een andere architectuur.

Het is een kwestie van de wil van de individuele architect. Het gaat erom hoe ver iemand wil gaan in zijn eigen werk. Zo had ik bijvoorbeeld een tweedejaars project aan de academie in Rotterdam. Deze mensen hadden eerst John Körmeling als begeleider gevraagd, maar die vond de doelstelling van het project zo schandelijk dat hij weigerde. De doelstelling was namelijk: 'hoe wordt ik even beroemd als Le Corbusier'. Ik vond het wel een goede doelstelling, omdat je daarmee de context heel wijd formuleert. Je kunt dan een programma maken en wel degelijk op het eind zeggen of ze daar in geslaagd zijn. Niet op dat moment natuurlijk, maar wel of het in beginsel zou kunnen. De doelstelling hoeft dus niet altijd afgeleid te zijn uit het architectonisch materiaal. Zij kan ook verbonden zijn met een maatschappelijke context.

Ludwig Mies van der Rohe, Chicago ca. 1952

De opleiding leert het omgaan met de kennis van het vakgebied. Het functioneren van de architect in de maatschappij komt echter nauwelijks aan de orde. Na het afsturen sta je met lege handen. Ik merk dat bijvoorbeeld in de Individuele Subsidie Commissie Bouwkunst, waar de aanvragen voor startstipendia behandeld worden. Die mensen willen vaak niet meer doen dan het kopen van een computer en het maken van een boekje van eigen werk. Een doelstelling ontbreekt volledig. Als de paraplu van het onderwijs wegvalt lijkt het alsof er een totaal niemandsland ontstaat. Dat niemandsland zit echter vol met professionele architecten en bestaande opdrachtstromen. De manier waarop je je daarin gedraagt zou binnen het onderwijs aan de orde moeten komen. Je hoeft geen bedrijfskunde te leren. Het duidelijk formuleren van doelstellingen per project -welke problemen worden onderkent- zou een voorbereiding kunnen zijn. Met zo'n manier van werken kun je veel adequater reageren op een nieuwe studie.

CW: Dit manco hebben we ook geconstateerd bij de voorbereiding van het Durand-instituut. Wij hebben daar vijf kennisvelden geïntroduceerd. Een daarvan noemden we 'ontwerpmanagement', het functioneren van het ontwerp in de samenleving. Hier verschijnt de opdrachtgever en de gebruiker. Het gaat er niet om hoe de BNA functioneert of dat er aannemers bestaan, het gaat om het rationaliseren naar de samenleving toe van je ontwerpactiviteiten. Dat ontbreekt in Delft. Wij denken dat je een écht simulatiespel opvoert, waar het maatschappelijke vanzelfsprekend deel van uitmaakt. Dat is niet zo, daarvoor is zo'n school te hermetisch.

JM: Het komt er op neer dat je wel simulatie-onderwijs doet, want er is geen betere manier, maar dat je binnen die simulatie een kunstmatige situatie schept, waardoor doelstellingen moeten worden geformuleerd. Je kunt bijvoorbeeld een ontwerpproject geven en het programma of de stedenbouwkundige simulatie weg laten of alleen het kostenaspect benadrukken. Door te wrikken aan de realiteit van de simulatie, door vanuit de begeleiding de accenten iets anders te leggen, moeten doelstellingen worden geformuleerd. Dat is precies wat in de praktijk ook altijd gebeurt. Daarin speelt architectuurtheorie een rol, omdat het noodzakelijk is na te denken over welke gegevens constant zijn, wat het architectonisch materiaal is, hoe dit geordend is en hoe je dat nu zou willen ordenen.

Aanvankelijk deed ik dat in mijn onderwijs in Eindhoven heel extreem. Bijvoorbeeld: ontwerp de rood-blauwe stoel van Rietveld. Het bleek een verschrikkelijk moeilijke opgave te zijn. Het werkte didactisch niet. Alle studenten maakten verbeterde versies, terwijl het daar niet zo zeer om ging.

CW: Het torderen van de opgave, zoals je dat in de praktijk tegenkomt, is vaak in strijd met jouw idee over architectuur. Zoiets gebeurt in Delft nooit. De opgave ligt altijd in het verlengde van een opvatting die al op school aanwezig is. Er heerst een te grote vanzelfsprekendheid. Het weerhoudt je van interpretatie van theorie, omdat het praktische voorbeeld vaak al inzetbaar is. Ook programmatisch is het altijd zo braaf; een school hier, een raadhuis daar, wat sociale woningbouw. Het bedenken van een volkomen absurd programma lijkt mij op zichzelf al vruchtbaar.

OASE: Het komt er dus op neer dat het simulatiemodel, door haar grote vanzelfsprekendheid, niet uitnodigt tot het expliciet maken van overwegingen en beslissingen en daarom niet tot begripvorming kan komen. Met het wrikken aan de realiteit van de simulatie voorkom je dat. Je gaat van een ontwerpopdracht naar een denkopdracht. De aandacht verschuift van het architectonisch materiaal naar de interpretatie ervan. Voor het onderwijs zou dat een verschuiving naar onderzoek betekenen.

Walter Gropius, Cambridge Massachusetts ca. 1950

CW: Ja, maar op een speciale manier. Eigenlijk moet het zo zijn dat plananalyse niet zozeer als onderzoek wordt gezien. Daarna begint het onderzoek pas. Dat is het ontwerponderzoek: wat doe je met het programma in het kader van de kennis die je hebt. Je ziet vaak bij het afstuderen dat mensen beginnen met typologisch, morfologisch en historisch onderzoek. Na zes maanden liggen de resultaten op tafel en denken ze dat het werk gedaan is, terwijl er in feite nog niets gebeurt is. Ze kunnen de onderzoeksresultaten niet koppelen aan hun eigen ontwerpcapaciteiten. Ze weten niet waarom ze het doen; ze denken dat het zo hoort. Kortom ze zijn niet in staat om doelstellingen te formuleren welke een voor het ontwerpen bruikbare interpretatie van het onderzoek mogelijk maken.

JM: Wat nog erger is, vaak worden fixaties aangegeven om onderzoek en ontwerp toch met elkaar te koppelen. Bijvoorbeeld dat vanuit de stedenbouwkundige omgeving het gebouw zo hoog moet zijn. Er ontstaan hele rare keuzes.

CW: Het onderzoek gaat dan de oplossing legitimeren. Omdat de doelstellingen niet expliciet geformuleerd worden, wordt het onderzoek normatief. Een contrast in de stedenbouwkundige context wordt bijvoorbeeld bij voorbaat al minder gewaardeerd dan een naadloze inpassing.

BEGRIPSVORMING: INDIVIDUALISME EN HANDBOEKEN

OASE: Er is gesproken over kennis van gebouwen en het belang van theorie. Het gaat dan over de systematisering van architectonisch materiaal in handboeken. Wanneer we de handboektraditie nu bezien dan zou je kunnen zeggen dat de laatste vijftig jaar geen nieuwe handboeken meer zijn voortgebracht. Tenzij je boeken zoals Neufert en het New Metric Handbook zou willen karakteriseren als handboeken.

JM: Neen, het zijn weliswaar uitstekende boeken, maar zeker geen handboeken. Handboeken geven niet alléén reeksen en

maten. Wat ik wel een architectonisch handboek vindt is bijvoorbeeld *Architecturalia* van Oud. Daarin komt geen enkele tekening voor. Het verhaal strompelt als het ware van het ene detail naar het andere. Oud geeft aan wat belangrijk is en op welk niveau hij beslissingen neemt. Een goed voorbeeld is het verspringen van de kroonlijst ter plaatse van de ronding in zijn woningbouw project te Hoek van Holland. Het legt verbaal precies uit waarom die sprong daar moet zitten.

Het is van belang dat Oud zich dient van taal en niet van een tekening om zo'n aspect van het bouwen toe te lichten. Dit is het probleem van de individualiteit. Hij kan op dat moment deze oplossing niet veralgemenen. Hij heeft daartoe niet de middelen. Vanuit een goede bestudering van de handboeken uit het verleden zijn er echter genoeg formele middelen om dat wel te kunnen. Dat toelichting hoeft niet verbaal te zijn, zoals bij Oud. Binnen de moderne architectuur is nauwelijks een terminologie ontwikkeld. Oud spreekt zelf bijvoorbeeld niet over 'kroonlijst'; hij noemt het 'dakrand'. Dat heeft te maken met het alleen verbaal kunnen beschrijven. Het ding kan alleen benoemd worden in wat het is. Wanneer je het woord kroonlijst gebruikt is er meer mogelijk. Als begrip, los van de historische lading, kan het dan meerdere oplossingen bieden.

Dat is het belang van theorie: het goede woord op het juiste moment, waardoor zo'n oplossing niet meer die individuele oplossing dáár is, maar in een wijder kader gezet wordt. Anders is het een probleem dat een ontwerp van Oud belangrijk geacht wordt, maar dat niemand weet waarom. Het wordt dan teveel als een individuele oplossing gezien, wat het natuurlijk niet is.

CW: Inderdaad is het merkwaardig dat de moderne architectuur geen hoger abstractieniveau ontwikkeld heeft. Voor zover er handboeken van de moderne architectuur bestaan, verwijzen zij naar oplossingen van architecten. Je kunt zeggen: ik heb een Dudok-deur of een Duiker-dakrand gemaakt.

In de oude handboeken worden dingen wel als begrippen genoemd. Een rijtje van vijf kolommen heeft een andere naam als een rijtje van zes kolommen. Een dergelijke naamgeving ontbreekt in de moderne architectuur. Je moet nu telkens door beschrijvingen aangeven wat je bedoelt. Het praten over architectuur is zo heel moeizaam geworden.

In de muziek ligt dat anders. Of je nu een stuk van Stockhausen of Strauss neemt, het materiaal kan in dezelfde terminologie besproken worden.

Het ontbreken van een begrippenkader maakt ook het onderwijs buitengewoon lastig.

JM: De moderne architectuur wilde een dakrand ook geen kroonlijst noemen. Alle oude begrippen zijn gedacht en gemaakt omdat naar één stijl werd gestreefd, waarin de regels vast lagen.

Ludwig Hilberseimer, Chicago ca. 1953

Hannes Meyer op het Bauhaus in 1928

Dat heeft de moderne architectuur niet meer gedaan. Daarmee is een grotere mate van individualiteit ontstaan, dus ook aan keuzemogelijkheden. Dat is waar Oud mee worstelt. Ik vind echter dat je de dakrand van Oud wel degelijk een kroonlijst kunt noemen.

CW: Het ontbreken van een begrippenkader leidt in het onderwijs tot een soort montessori-systeem. Het zou echter ook normaal moeten kunnen, gewoon met boeken.

JM: Het gaat er dan niet om dat je één boek leest en toepast. Dan kun je ieder willekeurig boek nemen. Er zijn zoveel architectuurtheorieën dat het veel interessanter is om in het onderwijs aan te geven waarom zo'n boek van belang is. Het Lehrbuch van Schinkel is bijvoorbeeld van belang, omdat daarin wordt aangegeven waarom een oplossing al dan niet goed is en hiervoor een bepaalde tekenwijze wordt gehanteerd. Wanneer je nadenkt over een bepaald architectonisch element, bijvoorbeeld een kolom, moet je gewoon weten dat de manier van nadenken over dat probleem door Schinkel is geformuleerd. Niet alleen verbaal, maar ook getekend.

Het ordeboek is van belang, omdat het architectonisch materiaal op een bepaalde manier ordent. Het gaat er niet om dat je die ordes nu zou moeten toepassen. Dat kan helemaal niet; het zou veel te duur zijn. Architectuurtheorie is dan ook niet zomaar een boek, maar een hele reeks van boeken en de vraag hoe daarin schema's en ordeningsprincipes vastgelegd zijn. Je hoeft echter niet met Vitruvius te beginnen, daarna Alberti en Palladio te lezen enzovoort. Dat lijkt mij nogal deprimerend. Je moet weten wat het idee van al die boeken is. Zo kun je de reeks uitbreiden tot Delirious New York. Het is belachelijk dat die boeken niet in het onderwijs aanwezig zijn. Tzonis doet het een beetje, maar op een formalistische manier.

CW: Het probleem is dat een traditie van het gebruik van handboeken niet bestaat. Je wordt al snel van plagiaat beschuldigd. Daarnaast werkt het gebrek aan begrip het kopiëren in de hand. Een van mijn afstudeerders vindt Loos interessant en hij komt niet van Loos los. Wat studenten bij architecten zien, kunnen ze niet goed verwerken.

Docenten van het Bauhaus, Dessau 1926. Vlnr. Josef Albers, Hinnerk Scheper, Georg Muche, Laszlo Moholy-Nagy, Herbert Bayer, Joost Schmidt, Walter Gropius, Marcel Breuer, Wassily Kandinsky, Paul Klee, Lyonel Feininger, Gunta Stölzl, Oskar Schlemmer.

OASE: Het gaat dus om een bewust zijn van het architectonisch materiaal, opgevat als de totaliteit van getekend, geschreven en gebouwd materiaal. De stap daarna is dat je een precieze verhouding tot dat materiaal inneemt.

JM: ...kunt bepalen.

OASE: Ieder onderwerp kent natuurlijk altijd impliciet een bepaalde verhouding tot het architectonisch materiaal. Kennelijk wijzen jullie een dergelijke onbewuste positiebepaling af.

CW: In het onderwijs wel, ja. Daar is het niet vruchtbaar, want onbespreekbaar. Als er geen verband kan worden aangebracht met iets anders, waarvan we de waarde kennen, is het werk bijna onbespreekbaar. Dan ga je meteen ouwehoeren of het kamertje te groot of te klein is. Zo worden ook de meeste plannen toegelicht. Hier kom je binnen en daar ga je er uit. Een verhaal over het ontwerp, het voorbeeldmateriaal wat er om heen zit, ontbreekt.

OASE: Dit is dus het grote gemis.

JM/CW: Jazeker. Het buitengewoon grote gemis.

OASE: Is daarmee de vraag 'hoe leert men bouwen' beantwoord?

JM: Het bouwen leer je uit het kunnen benutten van handboeken.

ARCHITECTUUR: DE VRAAG NAAR DE ACTUALITEIT

OASE: Is daarmee ook de vraag 'hoe leert men architectuur' beantwoord?

CW: Joost heeft eens gezegd dat architectuur geen kwaliteitsbegrip is. Architectuur is de culturele dimensie van gebouwen. Je kunt iemand leren om gebouwen te maken. Architectuur ligt in het verlengde daarvan.

JM: Ik zie architectuur toch vooral als een vakgebied, dat aan een wetenschappelijke instelling wordt beoefend en onderwezen. Delft is niet de enige instelling, er zijn er veel meer. Wat dat betreft verschilt de situatie niet zo veel met andere wetenschappen. Je weet wat anderen, bijvoorbeeld Colin Rowe, Peter Eisenman of John Hedjuk, doen. Op grond van die context wordt een programma geformuleerd. Waar het om gaat is dat deze uiteindelijk in dat geheel - en dan kom ik terug op de actualiteit - een bijdrage zou kunnen of moeten zijn.

Delft is natuurlijk niet de enige plaats waar architectuuronderwijs wordt gegeven. Je hebt ook de Cooper-Union, de Staedelschule, de AA. Je moet er naar streven dat je onderwijs daar ook van belang is. Je kunt jezelf in zekere competitie zien met andere instellingen. Ik vind het niet vanzelfsprekend dat iemand die in Rotterdam woont en architectuur wil studeren naar Delft gaat. Waarom niet naar Karlsruhe?

OASE: De ontwerpopleiding is een van de instituten waarin de architectonische cultuur bepaald wordt. Dat gebeurt ook in de media. Hoe ver reikt de invloed van de media?

JM: Volgens mij zijn de onderwijsinstellingen toch doorslaggevend. Dat zijn de plaatsen waar het uiteindelijk gebeurt. De onderwijsinstellingen zijn voor de idee-ontwikkeling in de architectonische cultuur van groot belang. Dat gebeurt niet alleen door studenten, maar ook door docenten. De media kunnen niet iets laten zien als het niet gemaakt is. Vijf jaar geleden was dat in de beeldende kunst ook zo. Wat vernieuwend was, was wat er op de scholen gebeurde. Dat werd uit de scholen geplukt en in de galeries opgehangen. Daarmee werd de gevestigde artistieke institutionaliteit vermeden. In de architectuur is dat nooit zo extreem geweest, maar de situatie zit er dicht tegenaan.

Daarnaast speelt er de beoordeling op langere termijn. Dat is het probleem van het oeuvre. Daar hebben de media geen invloed op. Dat kun je pas achteraf zien. Zo'n beoordelingsproces loopt vele malen trager. Eerst werd Oud wat minder gewaardeerd, toen wat meer, nu zakt hij weer langzaam weg en is Dudok in opkomst. Een soort top tien, die voortdurend wisselt. Het duurt heel lang voordat zoiets zich heeft uitgekristalliseerd. Maar dat is niet het probleem waar je nu mee bezig bent.

OASE: Als je in staat bent doelstellingen duidelijk te formuleren en een van de doelstellingen is te participeren in de architectonische cultuur, dan zou je ook in staat moeten zijn de juiste problematiek aan te snijden en het juiste ontwerp te maken.

JM: Ja, maar het is heel moeilijk alle facetten van de architectuur tegelijkertijd goed te beoordelen. In Eindhoven zie ik vaak dat iemand wel een nieuw soort architectuur maakt, maar omdat hij niet kan tekenen het niet gepubliceerd kan worden. Het gaat erom dat alle aspecten goed zitten.